

LARS GAHRN

Viktor Rydbergs dikt "Dexippos" – bilden av antiken som tidsspegel.

Viktor Rydbergs kända dikt "Dexippos" har som underrubrik de anspråksfulla orden "I Aten år 267 efter Kristus", men en mer rättvisande underrubrik skulle ha varit "I Götheborg år 1876 efter Kristus", ty dikten tillkom i Göteborg i början av detta år och speglar den tidens drömmar och föreställningar. Sambandet med vad som hände i Athen drygt 1600 år tidigare är däremot svagt, och så blir det ofta. När vi skriver om antiken, färgas vår framställning alltid mer eller mindre av vår egen tids drömmar och erfarenheter. Dexippos är ett lärorikt exempel just därför, att exemplet är övertydligt.

Stora skillnader mellan dikt och verklighet

Viktor Rydberg skildrar i sin dikt hur Athen nås av olycksbudet, att goternas här står endast en dagsled från Athen. (Fienderna kom alltså landvägen). Alla är skräckslagna och rådlösa, men då framträder hävdatecknaren Dexippos och vädjar till de unga, som utan någon tvekan lovar att under hans befäl draga ut i fält. Nu blygs de äldre. De ansluter sig, och i hög stämning tågar det väpnade folkuppbådet ut ur staden och besegrar goterna i en regelrätt drabbning. Avslutningsvis håller Dexippos ett högstämt tal.

Professor Åke Fridh har i en klagörande och välskrivna essä redovisat vad källorna har att berätta. År 267 kom herulerna – inte goterna – med en flotta och intog Athen, som plundrades och brändes. Även flera andra grekiska städer härjades. Athenarna anföll dock herulerna ur bakhåll, och de överlevande herulerna flydde. Här är det för övrigt dags att vara källkritisk. Herulerna har således bemäktigat sig Athen samt plundrat och bränt staden och därefter dragit sig tillbaka

till sina skepp. Detta är det vanliga förloppet, när segerrika fiendeflottor härjar. Att herulerna kan ha utsatts för bakhåll har vi ingen anledning att betvivla, men däremot har man all anledning att betvivla, att huvudhären och inte bara strövskaror skulle ha besegrats.

Dexippos – sagesman eller anförare?

Men Dexippos, vilken betydelse hade han under dessa strider? Jo, klart är att han har skrivit tidens historia, men denna krönika är tyvärr förlorad. Vi vet att han var *agonothet*, det vill säga att han ordnade och ledde ungdomens idrottstävlingar. På en statybas, som tydligen har burit hans bild, uppräknas hans ämbeten och hedersuppdrag, men någon krigisk bedrift omnämns alls inte. Enligt en sentida källa skulle athenarnas befälhavare år 267 ha hetat Kleodemos, men denna uppgift är tvivelaktig. I *Historia Augusta*, som är äldre men å andra sidan också tvivelaktigare, säges dock Dexippos ha varit anförare. Redan 1897 hävdade emellertid Johan Bergman, att det rörde sig om en felskrivning. Nu står det "duce Dexippo" (under Dexippos befäl) i texten, men ursprungligen skulle där ha stått "indice Dexippo" eller (hellre) "docente Dexippo" (enligt Dexippos utsago), menade Bergman, och professor Fridh instämmer. Fridh påpekar, att författaren till *Historia Augusta* var utomordentligt slarvig. Han kan mycket väl ha skrivit fel från början! Bergman och Fridh följer alltså bästa historiska metod. De bygger på den samtida inskriften och avvisar den sentida och erkänt dåliga källan.

Ingenting talar således för att hävdatecknaren Dexippos skulle ha lett athenarna till seger år 267 e. Kr., och enligt min mening är det över huvud taget tvivelaktigt huruvida de vann några segrar den gången.

Rydberg drömde om ett folkförsvar

Viktor Rydbergs dikt har således inte mycket med verkligheten att göra, men desto bättre speglar den de önskedrömmar, som han delade med sina liberala vänner.

År 1793 hade det revolutionära Frankrike räddats av ett massuppbåd, Carnots berömda "la levée en masse". Våra svenska liberaler drömde om något liknande, ett folk som tar sitt försvar och sitt öde i sina egna händer. De kastade blickarna tillbaka till medeltiden, då Engelbrekt hade rest allmogen och jagat de utländska fogdarna ur landet.

Den frivilliga försvarsrörelsen, skarpskytterörelsen, upplevde sin blomstringstid på 1860-talet, och dess stora förebild blev Engelbrekt. År 1864 avtäcktes Qvarnströms Engelbrektsstaty i Örebro inför en hedersvakt av skarpskyttar och en stor allmänhet. Skarpskytterörelsen gynnades och uppbars av liberaler, och 1876 gav Viktor Rydberg dem en ny förebild: athenaren Dexitippos och hans gossehär.

Drömmen om den snabba segern

Diktare vet som regel inte mycket om krig, och det är påtagligt, att många diktare drömde om snabba segrar. Man hoppade över kriget och drömde om segern. Att år av strider, förluster och umbäranden kunde föregå en - i bästa fall - gynnsam fred hade man mycket lätt att glömma. I Kellgrens och Gustaf III:s opera *Gustaf Wasa* (1786) stormar befrielsehären under Gustafs befäl Stockholm och erövrar staden. Danskarna flyr, och Sverige är befriat. I själva verket varade befrielsekriget i två och ett halvt år. Stockholm erövrades inte, utan besättningen dagtingade på hedersamma villkor. I sin dikt "Svea" (1811) skådar Esaias Tegnér för sitt inre öga hur svenskarna under konungens befäl utkämpar ett slag mot fienden och - givetvis - vinner seger. "Fullbordat har en dag vad sekler ämnat". En dags strider räcker för att man skall vinna den stora segern. År 1845 tänker sig C. V. A. Strandberg

i sin dikt "Vaticinium", att svenska hären under loppet av ett dygn skulle överskeppas till Finland, befria finländarna och i grund besegra ryssarna.

År 1876 drömmer även Viktor Rydberg om den snabba segern. Under loppet av en dag hinner athenarna förtvivla, fatta mod, väpna sig, tåga goterna till mötes och i grund besegra dem. Det är som man brukar säga "raskt marscherat".

Kriget - en glad lek

Ingen av de skalder, som uppräknades, kände kriget av egen erfarenhet. Detsamma gäller Runeberg, Snoilsky och Viktor Rydberg. Då var det lätt gjort att teckna kriget som ett lättvindigt äventyr. Inte mindre än åtta gånger liknas kriget i "Dexippos" vid en "lek", och två gånger används ordet leka. "Gossar, låt oss leka kriget, då en värld befriades"! (Man kan tydligen befria en värld genom att leka.) Efter striden "märka Hellas söner, att de nu lekt Marathon". Under sådana förhållanden är det inte märkligt, att häruppbådet kan kallas "du glada hop", som uppger "evoe och fröjderop". Hären tågar ut "under rop och blomsterregn" som "ett panateneiskt festtåg". När striden skall börja, ropar Dexippos: "Stridens glada stund är inne", och även en döende gosse skimrar "av stridens fröjd". Kriget är för Viktor Rydberg helt enkelt en glad lek. Många andra av våra äldre skalder har förhålligt kriget, men Rydbergs eftertryck är anmärkningsvärt. "Det är ingen barnlek" brukar man säga om sådant som är svårt, men Rydberg inskräper avslutningsvis, att striden var "en gudingiven barnlek".

Obetydliga förluster

Förutsättningen för drömmen om den snabba segern och den glada leken är, att förlusterna är obetydliga, och för att hålla förlusterna nere drar sig Rydberg inte för att omdikta historien. I verkligheten erövrade herulerna Athen, som plundrades

och brändes. I Rydbergs dikt når fienderna inte ens fram till Athen. Endast byar utanför Athen bränns av fienderna.

Slagfältet är "likstrött", men förlusterna har givetvis i första hand drabbat de besegrade goterna, och man kan fråga sig om athenarna förlorade mer än en enda gosse. I segerjublet hörs nämligen endast en röst, som är svagare och spädare, och den kommer från denne sårade gosse. All uppmärksamhet kan också samlas kring denne. Dexippos står böjd över honom med tårade ögon, lyfter gossen i sin famn och kysser honom på munnen. Fastän döende varken kvider eller klagar pojken. Tvärtom skimrar han ännu "av stridens fröjd" och avslutar sitt liv med orden: "hälsa till min mor, Dexippos! Tack för denna glada lek!"

Tidens skalder hade upplevt döende hjältar enbart på teatern, och bilden är verkligen teatralisk. Den påminner om Nils Forsbergs kända målning "En hjältes död" (1883). Hjälten avlider här halvsittande i sin säng (för att han skall synas bättre), andäktigt och vördnadsfullt beskådad av en stor mängd människor. Under fransk-tyska kriget, då Forsberg gjorde sina lärospån, dog emellertid så många människor, att någon större uppmärksamhet inte kunde ägnas var och en. Detsamma bör ha gällt även "i Aten år 267 efter Kristus".

Drömmen om en förädlad ungdom

1800-talets liberaler var övertygade om, att allting utvecklades till det bättre. Tack vara moralisk fostran i den nya skolan fanns det inte några gränser för hur bra och ädel ungdomen kunde bli. Viktor Rydberg trodde helt och fullt på dessa drömmar, och helt i enlighet med dem låter han ungdomen tveklöst och helhjärtat ansluta sig till Dexippos, fastän stadens råd och fäder inte hade ägt "ett ord av hopp". Först när ynglingarna har väpnat sig och samlats, ordnade i flock och tropp, kommer även männen och gubbarna. Männen väljer sig gossar till "märkesmän", det vill säga anförare, för flock och tropp. Kort

sagt, ungdomen skall göra det. Ungdomen är vårt hopp och vårt föredöme.

En tidsspegel för 1800-talet

På 1800-talet tyckte man om att gå på maskerad, klädd som människor från andra tider och andra länder. I "Dexippos" har 1800-talets drömmar och uppfattningar ikläts antika maskeraddräkter. "Dexippos" var ett skaldestycke, som låg i tiden, och gjorde därför stor lycka. Det, som är alltigenom tidstypiskt, har dock inte lika lätt att slå an på eftervärlden, och så har det gått med Viktor Rydbergs "Dexippos". Den säger visserligen ingenting om vad som hände "i Aten år 267 efter Kristus", och dess tankevärld är främmande för vår tids uppfattningar, men som en litterärt högtstående tidsspegel har den ändå sitt värde, och även maskeraddräkter kan förmedla en historisk känsla.

Dikten är uppfylld av stämningsskapande grekiska ord och begrepp, och Rydberg har infogat i sitt skaldestycke en översättning av en spartansk stridssång, skriven under det andra messeniska kriget (685-668 f. Kr.) av skalden Tyrtaios. Dikten kan i viss mån sägas urskulda Rydberg, ty den visar att krigsförhållandet fanns redan i historiens gryning, och den ger oss onekligen en fläkt från antiken. Dock är det sällsamt att finna, att spartanernas stridssång i Rydbergs dikt går under namnet "Athenarnes sång", och det är väl inte alltför sannolikt, att man i Athen skulle ha sjungit 850 år gamla sånger från Sparta. Vem av oss sjöng senast en sång från 1100-talet? (Finns sådana sånger - utöver kyrkomusiken - över huvud taget bevarade?)

Detta exempel visar återigen, hur litet vi vet, och hur vi är tvungna att låna beståndsdelar från vitt skilda tider och områden, när vi vill måla upp en bild av antiken. Att Rydberg under dessa förhållanden kunde få till en anslående dikt visar, att han hade stor diktarförmåga och skaparkraft. "Dexippos"

har haft stor historisk betydelse – särskilt i Finland, som då suckade under det ryska oket. "Atenarnes sång" i Viktor Rydbergs översättning tonsattes år 1899 av Jean Sibelius, och Tyrtaios 2500-åriga dikt sporrade på detta sätt finländarna till motstånd mot förryskningssträvandena.

Vill man ha reda på vad som hände "i Aten år 267 efter Kristus" gör man dock klokt i att gå till historiska källor, men som tidsspegel och vittnesbörd om tankar och stämningar bland Göteborgs liberaler år 1876 efter Kristus är Rydbergs dikt mycket givande och klart underskattad.

Lästips

Johan Bergman, *Antiken*, 1906.

Åke Fridh, "Dexippos i dikt och verklighet", essä i: *Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Årsbok* 1979.

Åke Fridh, *Opera minora*, 1985.

Karl Warburg, *Viktor Rydberg. En lefnadsteckning*, I-II, 1900.

Denna artikel publicerades för första gången i *Medusa*, 1998:1. Tidskriften *Medusa* är den enda populärvetenskapliga tidskriften på svenska om antiken och utges sedan 1980 på ideell basis. Varje nummer innehåller 5-8 artiklar i skilda ämnen och dessutom recensioner av framför allt svenskspråkig litteratur om antiken. För mer information se <http://www.tidskriftenmedusa.se/>